
ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ-ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԻ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁԸ ԱՐԱՄ ՉԱՐԸԳԻ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ (1902-1907ԹԹ. «ԴՐՕՇԱԿ»)

ԱՐՈՒՍՅԱԿ ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ

1902-1907թթ. «Դրօշակում» տպագրվում են Արամ Չարըզի (Վտարանդի) շուրջ 12 բանաստեղծություններ: Դրանցում բանաստեղծն արտահայտում է մի շարք գաղափարներ, որոնք համահունչ էին ազգային-ազատագրական պայքարի գաղափարախոսությանը, և, համապատասխանաբար, հետևելով սիմվոլիզմի գեղագիտական սկզբունքներին, ստեղծում է հերոսականության, ազատության ու արդարության, ապագայի և այլ խորհրդանիշներ: Չնայած բանաստեղծություններում կյանքի դաժանության, ցավի ու տառապանքի իրական պատկերների նկարագրությանը՝ բանաստեղծը լավատեսորեն խորացնում է հավատը ցանկալի ապագայի հանդեպ:

Քանալի բաներ – Դաշնակցություն, ազատագրական պայքար, անարդարություն, վրեժ, ատելություն, ժողովուրդների բարեկամություն, ազատություն, հերոսականություն:

20-րդ դարասկզբին արևմտահայության առջև ծառացած և չլուծվող հանապազօրյա խնդիրներից բացի կար ջարդերից ուժասպառ այդ նույն ժողովրդի հոգևոր ներքին կյանքը անխաթար պահելու անհրաժեշտությունը, որը, սակայն, ուղղակիորեն կրում էր ժամանակի քաղաքական-հասարակական կյանքի դրոշմը, իսկ այստեղ դրությունն իսկապես աղետալի էր: «Դրօշակը» գրում է. «Աղետալի՝ մանաւանդ այն պատճառով, որ ժողովուրդը դեռ չէր հասունացել զինւած կռիւ համար և որ նրան պատրաստելու ընդունակ էր միայն ճշմարիտ ինտելիգենցիան, գաղափարի ներկայացուցիչը...»¹, և միաժամանակ ավելացնում՝ ժողովուրդն ինքն է փնտրում և գտնում գաղափարի «գործիչներին»: Իսկ ուրիշ էլ ո՞վ պետք է ճանապարհի հարթեր, եթե ոչ «ճշմարիտ ինտելիգենցիան». նրանք բանաստեղծներ էին, գրողներ, ուսուցիչներ և այլք: Նրանցից մեկն էր ժամանակի ճանաչված մտավորական՝ բանաստեղծ, մանկավարժ, թարգմանիչ Արամ Չարըզը (Չարըզճյան)²: Ստանալով պատշաճ

¹ «Դրօշակ», 1902, թիվ 4, էջ 50:

² ՀԱՀ, հ. 8, Երևան, 1982, էջ 674:

կրթություն (Գևորգյան ճեմարան, Ներսիսյան դպրոց, Լայպցիգի համալսարան, Սորբոն՝ գրականության դասընթաց³) և հայրենիքի ճակատագրի հանդեպ իր քաղաքացիական դիրքորոշումն ունենալով՝ Չարըզը երիտասարդական խանդավառ եռանդով նվիրվում է ազգային վեհ գաղափարների իրականացման գործին: Մտավորականի բազմաբեղուն գործունեության ընթացքում ձևավորվում է «գաղափարական գործիչը», սակայն նրա կերպարի ամբողջական նկարագրի կարևորագույն շտրիխը բանաստեղծական ծիրքն է:

Չարըզի ստեղծագործական կյանքի ներշնչանքի աղբյուրը հարազատ ժողովրդի դարավոր երազանքն էր, նրա համառությունն ու աննկուն կամքը, իր իդեալներին հասնելու հավերժական ձգտումը: Յավոք, 1895-96թթ. կոտորածներից հետո «հայկական կյանքն էր ուղղություն տալիս բանաստեղծների և արձակագիրների գրչին»⁴: Եվ, բնականաբար, Չարըզի ստեղծագործությունների ատաղձը ազգային-ազատագրական պայքարն էր լինելու, իսկ մտահոգության առարկան՝ պատմաքաղաքական իրադարձությունների խաչմերուկում հայտնված հայրենիքի և հայ ժողովրդի ճակատագրի հարցը: Դրանով էլ պայմանավորված են նրա բանաստեղծությունների հիմնական մոտիվները՝ ողբերգականությունը, ցասումն ու վրեժը, ընդվզումն ու հերոսականությունը և գրեթե անհնարին թվացող հավատը ապագայի հանդեպ:

Կանդրադառնանք 1902-1907թթ. Վտարանդի ծածկանվամբ⁵ «Դրոշակում» տպագրված շուրջ 12 բանաստեղծությունների: Դրանցում բանաստեղծի խորհրդածությունները, անկախ տրամադրությունների, ապրումների տարաբնույթ արտահայտություններից, բևեռվում են միևնույն գաղափարի շուրջը՝ պայքար հանուն հայրենիքի ազատության ու ժողովրդի երազած ապագայի: Ըստ այդմ, տարբեր վերնագրերով ու բովանդակությամբ քերթվածները կապակցվում են ներքին տրամաբանական շղթայով:

Վաղվա օրվա հանդեպ անորոշության մղձավանջը սպառնում էր ստեղծել համատարած հուսալքումի մթնոլորտ, և հաճախ այդպիսի պայմաններում ստեղծված իրավիճակից դուրս գալու համար պահանջվում էին անզամ անիթական թվացող ջանքերի գործադրում: Երիտասարդ բանաստեղծը փորձում է

³ Ստեփանյան Գ., Կենսագրական բառարան, հ. Գ, գիրք I, Երևան, «Խորհրդային գրող», 1990, էջ 205:

⁴ Եղիազարյան Ա., XX դարի հայ գրականություն, դեմքեր և խնդիրներ, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2002, էջ 146:

⁵ Հովակիմյան Բ., Հայոց կեղծանունների բառարան, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 2005, էջ 434:

իրական ու տեսանելի դարձնել դրանք՝ չնայած հակասությունն իրականության ու ազգային իդեալների միջև գնալով սրվում էր: Հանուն հավատի շարունակ նահատակվող ժողովրդի փոխարեն Չարըզն ընդվզում է առ Աստված («Բողոք»⁶): Անարդարության դեմ իր ողջ զայրույթը նա ուղղում է «Սուրբ խաչելութեան պատկերին», որին աղերսագին աղոթք էր հղում հուսաթափ ժողովուրդը. «Տափապեալ հօրը հովին է կանչում//Արինաշաղախ, մերկ, լալահառաչ»: Այլևս անտանելի է խեղճության աղոթքը, և ժողովրդի տառապանքներից ու ցավից վշտացած բանաստեղծը, բողոքի ճիշտ արձակելով, մեղանչում է «աւեր տաճարում». «Բայց ու՞ր ես Աստուծ, ինչու՞ չես լսում // Հալածեալ հօրիդ աղերսը արդար, // Որ քո սուրբ անասն համար այս կեանքում // Արին արցունք է թափել դարէդար: Մի՞թէ գթութեան անգամ մի նշույլ // Չլանում է քո սիրտը գթառար // Եւ մի՞թէ բաւ չէ, որ մնաց նա խուլ // Մարդկային արին արցունքի առաջ»: Ահա, թե ինչու է մեռնում փրկության հույսը, իսկ թե Աստված դեռ ծարավի է արյան, ապա մնացել է ինքնանվիրումի մի վերջին ճիգ: Հեղինակի համոզմամբ՝ հայրենիքի հանդեպ անսահման սերն է իրական դարձնում անձնագոհության սխրանքը, և ինքն էլ պատրաստ է անասելի տանջանքներ կրելու, անգամ խաչվելու հանուն վերջնական նպատակի. «Լոկ թէ դորանով հալածեալ հօտին//Մի անկապտելի ազատ կեանք գնեմ»:

Չարըզի ուշադրության կենտրոնում ազատագրական պայքարը կերտող հերոսներն են, որոնց նա ներկայացնում է որպես ազգային ոգու կրողներ, իսկ ինչպես Ս. Սարինյանն է ընդգծում, այն «ուղղակիորեն առնչվում է ազգային գոյաբանության հիմունքին»⁷: Կարծում ենք, բանաստեղծն ստեղծում է հերոսի հավաքական կերպարը՝ հիմքում ունենալով ազգային ոգու այսպիսի ընկալումը: Վերջինս էլ ստիպում է քերթողին բացարձականացնել ուժի, պայքարի ու հաղթանակի գաղափարները՝ առաջնորդվելով «Կյանքը պատկանում է նրան, ով ուժեղ է, ով գոյության կռվում հաղթանակելու է կոչված»⁸ սկզբունքով: «Հերոսները»⁹ քերթվածում բանաստեղծը ոգեկոչում է «Հին հերոսներին»՝ անվանելով նրանց «Ազատության» և «Իրավունքի» համար «մեռնող արևներ»: Սակայն մեռնող մայրամուտների մեջ նա թաքնված արշալույսներ է տեսնում. «նորա համար այնքան արև մայր մտան, // Որ զարդարեն մեր Մեծ այգը նոր կյանքի»: Ինչպես տեսնում ենք, բանաստեղծը բողոքի միջից փնտրում է «Լոյս

⁶ «Դրօշակ», 1902, թիվ 4, էջ 50:

⁷ Սարինյան Ս., Հայ գաղափարաբանություն, Երևան, «Զանգակ-97», 1998, էջ 70:

⁸ Նույն տեղում, էջ 71:

⁹ «Դրօշակ», 1902, թիվ 8, էջ 117:

Առագաստն Երրորդութեան ճշմարիտ, // Ազատութեան, Իրաւունքի և Սիրոյ՝
այդպիսով ձգտելով հասնել ներդաշնակ կյանքի իրական պատրանքներին:

Դաժան ոճիրների արյունոտ պատկերները դեռևս հեռացնում էին երազած ապագայի տեսլականը. խոշտանգված հոգիներում ահագնացած ատելությունը թույլ չէր տալիս մոռացության մատնել «Սուգի, Արիւնի ու Չարչարանքի» մահագոյժ գիշերները («Ատելութիւնը»¹⁰): Չարըզը իրատեսորեն պատճառաբանում է՝ երբ է մարդն ապավինում ատելությանը. «*Երբ մեզ մեր հոգեվարքին մէջ իսկ կը լլկեն՝ // Վարելով մեզ մեր կողոպտած փաճարներէն, // Քեզի կը կտոջինք, ով Արելութիւն*»: Եվ ապա բանաստեղծն այն անհրաժեշտ է համարում, դիտում որպէս հոգին մարդկային բոլոր ստրկություններից մաքրող միջոցի և գտնում, որ միայն «Ատելութիւնն» է ունակ «Իժեր» ու «Վագրեր» ծնելու. «*Ու այսպէս վայրագ, անհաշտ ու քինայոյզ // Վագրերու և Յովագներու վրիժապաններու նման՝ // Քեզի հետ, ո՛վ Արելութիւն, // Թափառիք Ընդհարումներու ճամբաներուն վրայ / Մինչ որ կարող ըլլանք արգասատր ու բարեբեր ու հայրենի / մեր դաշտավայրերուն ու սարահարթերուն վրայ /* Խաղաղութեան փառաւորներն ու վրանները փարածելու»: Ատելությունը կարծես դառնում է սևեռուն գաղափար հայ քերթողի համար: Չարըզը ևս Սիամանթոյի նման («Հայրդիները» Ժ «Ատելութեան կոչ»¹¹) ատելությամբ զինվելու կոչ է անում, անգամ աղերսում առ «կյոյ Աստուած» աղոթող ցավատանջ մայրերին՝ ասելով. «*Աղաղակեցէք ձեր զակրներուն /* Թէ՛, „Աստուածն հայու մըրաւ հողի գոգ /,,Ահա ձեզ Կապար ու Պողպար ծողուն /,,Մեցընել-մեռնիլ! ալ մի ընէք հոգ” (Մեր մայրերուն»¹²): Բանաստեղծը դիմում է «կոչնակներուն», մինչև վերջ ի մահ պայքարելու մարտահրավեր է հնչեցնում՝ մեկ անգամ ևս հիշեցնելով նրանց իրենց առաքելությունը՝ որպէս «*վաղորդայնի մեր ազատութեան Արրուշանին անբասիր Քուրմերը*»: Այդ նրանք է, որ պետք է «*Արդարութիւնը, Արդարութիւնը, Արդարութիւնը փոթորկեն...*» («Կոչնակները»¹³): Այստեղ արդեն «կոչնակները» մարմնավորում են հանուն արդարության պայքարի ելած նորօրյա հերոսներին, իսկ արդարության պակասից ծնվում է ատելությունը: Այս բանաստեղծություններում պարզորեն արտահայտվում է, թե ում դեմ է ուղղված ատելու-

¹⁰ «Դրօշակ» 1903, թիվ 7, էջ 99:

¹¹ **Սիամանթո**, Անտիպ երկերի ժողովածու, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2002, էջ 145:

¹² «Դրօշակ», 1903, թիվ 10, էջ 155:

¹³ «Դրօշակ», 1904, թիվ 1, էջ 7:

թյունը և հանուն ինչի է այն արդարացվում. իհարկե, երբ այն ուղղված է մարդկության թշնամիների դեմ և ենթարկված է բարիք գործելու նպատակին¹⁴:

Հայրենիքի փրկության ուղիները որոնելիս Չարըզը չի թաքցնում իր վարանումներն ու կասկածները. ավելին, նա անկեղծորեն արտահայտում է իր հույզերն ու ապրումները, փորձում հասկանալ, թե անարդար ու դաժան իրականությունը ինչ ավերածություններ է անում ժողովրդի հոգեկան աշխարհում, և թե ինչից են ծնվում ոչ միայն մերժելի զգացումները, այլև արարքները: Նա գնահատում է նաև սպասվածն ու ստացածը. Ա՛ թե ինչ էր ակնկալում մեր ժողովուրդը «Արդարություն» կոչվածից, Ա՛ թե ինչ ստացավ ի տրիտուր. Որտեղի՞ց էր գալու փրկությունը. միամիտ սպասում. «*Խոր հաւատքով Արեւմտքի կողմերէն//Կըսպասէինք Արշալոյսի մեր ծագում*», բայց «*Արեւմտքը Ծիածաններ մերթ կապեց, Որ վիրակապ չ'եղան սակայն մեր վերքին*»: Արդյունքում, պատմությունից դասեր չստանալով, «*Կոչնականերու Պաղատանքին համընթաց//Մեր լացն, աղօթք կրկնեցան դարէդար*»: Չնայած հուսալքումի տրամադրությանը՝ Չարըզը խուսափում է հոռետեսությունից, մերժում լավանությունը: Նա հուսադրում է ընթերցողին ապագայի հանդեպ իր լավատեսությամբ՝ հեռանկարում ունենալով բացվող «Արշալոյսները» («Մեր արշալոյսները»¹⁵): Նրան ոգեշնչում են «Հին հերոսները»՝ արդեն «Արդարութեան Յովազներ» դարձած, ովքեր «*Իրաւունքի Ճամբաները կ'արօրեն...//Մեզ Արշալոյս, Մաքառումի եղբայրներ, Արևելքէն պիտի ծագէ շուր օրէն*»: Եթե անդրադառնանք այս վերջին բառային պատկերների բովանդակությանը, ապա ընկալելի կդառնան դրանց կոնկրետ իմաստները, որոնք և ներկայացնում են Չարըզի բանաստեղծության հիմնական ուղերձը, ինչպես նաև, դաշնակցության կոչնշաբանը՝ «Մահ կամ ազատություն»¹⁶:

Էպիկական շնչի ստեղծագործություն է «Վիդոշի բազեն»¹⁷ (հատված համանուն պոեմից), որը գրվել է Քրիստափորի և Էդուարդի մահվան տարեկիցի առթիվ: Չարըզը Վիդոշ լեռան լանջերին նահատակված Քրիստափորի հերոսական ոգին արթնացրել է լեռներում ազատորեն ճախրող բազեի այլաբանական կերպարի միջոցով: Պատկերում է, թե ինչպես հայոց լեռներում թևածող սրատես բազեն անցնում է ավերված շենքերով ու վերապրում կատարվածը, ապա կարծես նրա աչքի առաջ հառնում են հայ քաջազունները՝ «Հայ

¹⁴ Բարոյագիտական բառարան, Երևան, «Հայաստան», 1985, էջ 36:

¹⁵ «Դրոշակ», 1905, թիվ 6, էջ 85:

¹⁶ «Դրոշակ», 1895, թիվ 11, էջ 4:

¹⁷ «Դրոշակ», 1906, թիվ 3, էջ 43:

Ֆեդային», որոնց «...գործերը դեռ մինչև այսօր//ապրում են նույնիսկ թըշնամու սըրպում»: Պատմում է, թե ինչպես հայ մայրերը օրոր երգելիս նրանց սխրանքներն են փառաբանում, «Իսկ տաճիկ զօրքը դեռ մինչև այսօր//Սարսափ տարածող Սերոբից յեպոյ//Քաջ Անդրանիկի ըստերն է տեսնում//Սասնոյ ամեն մի ժայռի կապարում»: Բազեի երգը, սակայն, «հայի դարևոր ցաւից ու սուգից» դառնաշունչ է ու ցասկոտ, քանի դեռ «Հալածվող հայի հեծկլտանքի հետ/Լըսում է դահճի քրքիջն անվախճան...»: Սիրված հերոսների անունները հիշատակելով՝ հեղինակը ցանկանում է բորբոքել հպարտության, խիզախության ու արժանապատվության զգացումները, բարձրացնել պայքարի ոգին ու ոտքի հանել ողջերին՝ դահճի քրքիջը լռեցնելու:

Նա հրաշալի կերպով պատկերացնում էր և հասկանում, թե պատմական ինչ իրադարձություններ են տեղի ունենում ժողովուրդների կյանքում, թե ինչպես են հանուն արժանապատիվ ապագայի ազատությունն ու արդարությունը դառնում ցպահանջ: Սա ժամանակի ոգին էր, որ տրոփում էր խիզախների սրտերում: Չարըզի բանաստեղծություններում նրանք անմահության պսակն են կրում. «Ահա նորեն եկեր են Անոնք՝ հսկայ Ծարաւիները դիւցազնական մահերուն՝/Հայրենանուեր ընդհարումներու Ուխտեալները, Նախավկաները, Անմահները.../Եկեր են Անոնք, ծովէն թարմացած ու մահեն գեղեցկացած՝/Մահապարտները Երէկին ու Աստուածները Այսօրուան// ...Ահեղ ու անխոցելի բանակին Գերեզմանադարձներու, որ ծովերէն պիտի գայ,/Որպէս փոթորիկը յաղթական, ու որպէս դատաստանդ վերջին... («Գերեզմանադարձները»¹⁸): Բանաստեղծն ուրվագծում է «Ուխտեալների», «Նախավկանների», «Անմահների» ու «Մահապարտների» խորհրդանշական կերպարները՝ անվանելով նրանց «Գերեզմանադարձներ», ովքեր եղբայրասպան դահճի ահեղ դատաստանն են ավետում պայքարի ելած ժողովուրդներին: Խորհրդանշական է և ցանկալի ապագայի հեռանկարը, երբ բոլորը եղբայրացած մի ընդհանուր հայրենիք ունեն ու «Իրենց ուրոյն լեզուներովն ու բարբառներով Հաւասարութիւնը պիտի երդուին»:

Որքան էլ կատարյալ հասարակության ու կատարյալ կյանքի պատկերացումներն ուտոպիստական են, այնուամենայնիվ, Չարըզը «Ձեզի՛ է, որ կը դիմեն»¹⁹ քերթվածում դիմում է Երկրի ժողովրդին, որ հզորանան կամքով ու չերկնչեն պայքարի ժամին. «Ուստի, չ'ըլլայ որ հայր մը կամ մանաւանդ մայր

¹⁸ «Դրօշակ», 1906, թիվ 10, էջ 158:

¹⁹ «Դրօշակ», 1907, թիվ 4, էջ 62:

մը իր զակին բարձրացող բազուկը» բռնել փորձի: Այստեղ նա զարգացնում է սեփական երկրի տերը լինելու գաղափարը՝ իմաստավորելով նաև կրած տառապանքներն ու զրկանքները, անդառնալի կորուստները. «Եւ վերջապէս, վերջապէս, վերջապէս մենք տէրը պիտի դառնանք մեր կյանքին, մեր բաղդին ու մեր հողերուն, // Ու պիտի ոսկեշինենք հայրենիքը փլատակ, հայրենիքը խապան, հայրենիքը ամայի, // Ու պիտի բանանք եղբայրօրէն մեր անյիշատակ թեւերը բովանդակ Ազգերու և Յեղերու առաջ // Ու մեր տանիքներէն ու հրապարակներէն տրեւտեալ հայրենիքը պիտի քարոզենք չորս-ծագերուն: Ապա հավաստիացնում է, որ տեսնում է այդ ժամանակը. «Ձեզի՛ է որ կը դիմեմ ապառնիէն վերադարձող զինեալ հոգիովս ֆեդայիի...»: Բանաստեղծը ներկայացնում է իր ժողովրդին որպէս խաղաղության քարոզչի՝ միաժամանակ բարձրացնելով նրա դերը մարդկության կյանքում:

Վերոհիշյալ բանաստեղծությունների տրամաբանական շարունակությունն է երեք ծավալուն մասերից բաղկացած «Դաշնակցության»²⁰ քերթվածը, որտեղ հեղինակն ակնհայտորեն իր հիացումն ու համակրանքն է հայտնում կուսակցության հանդեպ՝ համարելով այն «Վէմ հայրենի ազատության Խորանին»: Չարըզը բավական տպավորիչ համեմատություններով է բնութագրում դաշնակցությանը՝ ստեղծելով փառաբանության տարափ. ինչպես՝ «որպես քուրմը սրբազան», «Դու ակունքն ես անապակ, ուրկէ մեր կյանքը կ'առուակէ», «Դու արծիւն ես սաւառնող», «Իսկ ամէն Պարսի՛ երկու Երա՛զ ունի այս աշխարհին մէջ՝/նախ Անու՛նդ հպարտ, և ապա գովեստի տեղ մը Պարմութեա՛նդ մէջ», «Պէտք է որ ամէն Ոխ, ամէն Վրէժ, ամէն Կամք ուրոյն//Եղբայրանան, միանան, ծուլուին ու բանակուին նայվածքիդ տակ միահեծան...»²¹: Ըստ երևույթին, պայքարող ուժերը համախմբելու միտումն է այսպես ոգեշնչել բանաստեղծին: Հաջորդ «Մենք պիտի հաղթենք»²² բանաստեղծությամբ արդեն դիմում է Սուլթան Համիդին՝ ներկայացնելով բոլորովին հակադիր պատկեր. «Եւ արդ նորէն դուն, թագակիր դահիճներու ամենէն իժականդ ու ամենէն վամպիրականդ, // Ահասարսուռ մղձաւանջէդ հալածական՝ մահու հրամաններդ կ'ռոնաս շողիքող շրթունքներովդ...//Եվ զօրքդ ու ամբոխդ կը զինես զրկելու համար մեզ իսպառ բնաջնջելու, // Երբ մենք անօթի ու մերկ, հողերուն վրա մեր հոգեվարքով կը չարչարուինք...»: Այս հակադրությամբ Չարըզը խտացնում է

²⁰ «Դրօշակ», 1906, թիվ 12, էջ 188:

²¹ «Դրօշակ», 1907, թիվ 8, էջ 46:

²² «Դրօշակ», 1907, թիվ 4, էջ 62:

«Մենք»-ի գաղափարը: Նրա խոհափիլիսոփայության տեսադաշտում «Մենք»-ը ներկայանում է որպես համամարդկային նշանակության արժեք, և որպես այդպիսին, պետք է հարատևի. *«Մենք պէտք է որ ապրինք, զի մենք մաքառողներն ենք արդարության և նախամարտիրոսները փրկության բնակին»*, *«Մենք քայլերն ենք խաղաղարար ապառնիին ու ադամանդաեզր Յորդանանը վաղուան մարդկության»*, *«Ու մենք դատախազներն ենք մարդկային արժանապատվության ու նպատակը հողեղէն մարդուն...»* և այլն: Քերթվածն ավարտում է՝ կրկին դիմելով արյունարբու ոճրագործին՝ այս անգամ կանխատեսելով նրա վախճանը. *«Իսկ դու, դու անթիւ ոճիրներուդ տակ կքած՝ պիտի զրկիս անգամ հողի գթութենէն, // Փողոցին մէջ պիտի սատրկիս կատուի մը նման, բոռ մը հող պիտի կազմես մեր ներբաններուն տակ»*:

«Մենք»-ի հավերժության նպատակային գաղափարին Չարըզը հասնում է «մահ»-ի նորատիպ դերակատարմամբ: Նա պատկերում է «անսահման սուգը տառապեալ հողին» և ապա համատարած ոճիրներին ու ողբին հակադրում է նահատակվող ժողովրդի մահը, մահը՝ որպես յուրօրինակ հերոսացում. *«Յեղափոխական մահը եղաւ Մեծ դաստիարակը»*, *«Ու մենք մահէն իմաստացած աչքերով նշմարեցինք կամուրջը, որ կը ձգուեր դէպի յափտենականութիւն»*, *«Ու մենք փնտռեցինք այն մահերը, որոնք անցաւորը անանցի կը վերածեն»*, *«Ընդհարումի մահը ավելի քաղցր է, որովհետեւ մենք Աստուծոյ մը հպարտութեամբ»*, *«Արդկական արթնութիւնը գիշերն է տրտում՝ հերոսական մահի արևշող առաւօտուն, // Ձի այդ մահով մենք կը ծագինք միայն՝ արևին հետ լուսատրելու համար կեանքը...»*, *«Եւ դուն, որ բովանդակ սերունդի մը գերեզմանները կմախքացած ձեռքերովդ փորեցիր, // Դու լավ գիտես, որ մենք մահէն չենք վախնար, այլ ինքը մեզմէ կը պատկառի»*: Այս բնութագրական եզրահանգմամբ բանաստեղծը հավաստում է, որ մահվան հետ շարունակ ճակատ ճակատի տվող ու չմեռնող ժողովուրդն է ունակ անցնելու հավերժության ճանապարհով: Ասվածի հետաքրքրական ընդհանրացումն է կարծես *«Մահը քաղցրութիւն ունի Ծնունդի՝...»* խտացումը: Ինչպես նկատում ենք, մահը՝ որպես խորհրդանշան, ունի խորը ենթատեքստեր: Չարըզը իրականում, կարծես, մի ամբողջության մեջ է քննում կյանքի ու մահվան խորհուրդը՝ այդպիսով միատիկական պատկերացումներից անցում կատարելով մի այլ ցանկալի իրականություն: Նա հանգում է հավերժության գաղափարին, որն իր հերթին բանաստեղծության համատեքստում ասոցացվում է ազգի գոյության և հարատևության հետ:

Կարծում ենք, «հերոսականի ռոմանտիկական պաթոսը»²³ հուզական զգացումների, ապրումների և խոհերի դրամատիկ լարվածությամբ ներկայացնելը բնորոշ է Չարըզի բանավեստին: Պետք է նշել, որ սիմվոլիզմին բնորոշ նմանատիպ փիլիսոփայական-գեղագիտական ընկալումները, ինչպես՝ ատելություն, վրեժ, կամք, արդարություն, այգ, արշալույս, ապառնի և այլն ունեն ընդգծված ազգային բովանդակություն: Իսկ «ապառնին», ընդհանրապես, ներկայանում է որպես սպասված հաղթանակի ժամանակը: Ընդ որում «հերոս»-ը խորհրդանշան լինելուց զատ ձևավորվող գրական կերպար է, որի միջոցով բանաստեղծը «գեղարվեստական մեծ ուժով ընդհանրացնում է»²⁴ հայրենասիրության գաղափարը: Հարազատ մնալ ազգային նկարագրին, քառսային իրականության մեջ հնչեցնել արդարության ձայնը, բարձրացնել պայքարի ելած հայրորդիների մարտական ոգին, ծառայել ազգային-ազատագրական պայքարի վեհ գործին. ահա սրանք են «գաղափարական գործիչ», մտավորական, բանաստեղծ Չարըզի համոզմունքները:

Այսպիսով, «Անկապելի ազատ կյանքի» իդեալը գեղարվեստական հյուսվածքին հատուկ տարբեր դրսևոմներով հանդիսանում է Չարըզի բանաստեղծությունների լայնմոտիվը, որը լիովին համահունչ է «Դրոշակի» որդեգրած գաղափարներին:

НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНАЯ БОРЬБА В ПОЭЗИИ АРАМА ЧАРГА (1902-1907ГГ. “ДРОШАК”)

АРУСЯК АБРААМЯН

1902-1907гг. около 12 стихов Арама Чарга (Втаранди) было опубликовано в газете “Дрошак”. В них поэт отражал ряд идей, которые были созвучны идеологии национально-освободительной борьбы армянского народа. И соответственно следуя эстетическим принципам символизма, создал символы героизма, справедливости, свободы, будущего и т.д. В стихотворениях, несмотря на реальную картину жестокости жизни, боли и страданий, поэт с оптимизмом углубляет веру в желанное будущее.

²³ Սարինյան Ս., Հայոց գրականության երկու դարը, գիրք երկրորդ, Երևան, «Սովետական գրող», 1989, էջ 359

²⁴ Զրբաշյան Է., Մախչյան Հ., Գրականագիտական բառարան, Երևան, «Լույս», 1980, էջ 146:

Ключевые слова – Дашнакцутюн, освободительная борьба, несправедливость, месть, ненависть, братство народов, свобода, героизм.

**NATIONAL LIBERATION MOVEMENT IN THE POETRY OF ARAM CHARG
"DROSHAK" 1902-1907**

ARUSYAK ABRAHAMYAN

In 1902-1907 over 12 verses of Aram Chark (Vtarandi) were published in the newspaper "Droshak". These verses reflected ideas that were in tune with the ideology of the Armenian national liberation movement. And accordingly, following the aesthetic principles of symbolism, the author created symbols of heroism, justice, freedom, future and so on. Despite describing the real picture of cruel life, pain and suffering in his verses, the poet deepens his faith in the desired future.

Key words – Armenian Revolutionary Federation (Dashnaktsutyun), liberation movement, injustice, revenge, hatred, the brotherhood of nations, freedom, heroism.